

מדרש הרנינו – תהלים פרק פא

מים ראשונים: שני פרקים מספר תהלים 'מכבים' בראש השנה. פרק מז: "למנצח לבני קרח מזמור: כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה: וכו'", שאנו אומרים לפני התקיעות, ופרק פא: "למנצח על הגתית לאסף: הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: וכו'", שהוא שיר של יום כמנהג עדות המזרח והגר"א, פרק שאנו אומרים כשיר של יום חמישי כל ימות השנה (ובשנים בהם ראש השנה חל ביום חמישי, כפי שקורה בשנים רבות, אז טוב לכולי עלמא). שני הפסוקים הבולטים שבגנים נכנסו פרקים אלה לתפילת ראש השנה הם: "עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר" בתהלים מז, וצמד הפסוקים: "תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו: כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" בתהלים פא. בזה האחרון הפותח בקריאה: "הרנינו לאלהים עוזנו" נתמקד הפעם, בעקבות פסיקתא רבתי לח-הרנינו ולט-למנצח על הגתית.

למנצח על הגתית לאסף: הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: שאנו זמרה ותנו תף פנור נעים עם נבל: תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו: כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב: עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע:¹

הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעברנה: בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם אבחנוך על מי מריבה סלה: שמע עמי ואעידה בך ישראל אם תשמע לי: לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר: אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו: ולא שמע עמי לקולי וישראל לא אבה לי: ואשלחהו בשרירות לבם ילכו במועצותיהם: לו עמי שמע לי ישראל בדרך יהלכו: כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי: משנאי ה' יכחשו לו ויהי עתם לעולם: ויאכילו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך: (תהלים פרק פא).²

למנצח לבני קרח מזמור: כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה: כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ: ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רגלינו: יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה: עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר: זמרו אלהים זמרו זמרו למלכנו זמרו: כי מלך כל הארץ אלהים זמרו משכיל: מלך אלהים על גוים אלהים ישב על כסא קדשו: נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה: (תהלים פרק מז).³

מסכת ראש השנה דף ל עמוד ב

¹ יצרנו פסקא זו עפ"י פירוש דעת מקרא (עמוס חכם), אשר מחלק את הפרק, בגדול, לשני חלקים. בחלק הראשון, כדבריו: "המשורר פונה אל הציבור ומזרוז להריע ולזמר לה' ולנגן ולתקוע בשופר, על פי המצווה שנתן ה' לבני ישראל בימי יציאת מצרים". תקעו בחודש שופר ... ליום חגנו – מתפרש כפשוטו: בראש כל חודש ובמועדים, ככתוב בתורה: "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' אלהיכם" (במדבר י'). בא ספר תהלים ומוסיף את השופר (ראה שילוב חצוצרות ושופר, מסכת ראש השנה פרק ג משניות ג-ד); וחד"ל, שנראה להלן, העמידו את עיקר הפסוק על ראש השנה שהוא המועד היחיד שחל בראש חודש, ועל השופר. ראה גם הסברו של עמוס חכם לפסוק החותם את החלק הראשון ומשמש מבוא לחלק השני: "שפת לא ידעתי אשמע – המשורר אומר: מתוך קול השופר אני שומע שפה (דיבורים) שאיני יכול לברר מה טיבם ... שקול השופר גרם למשורר שתשרה עליו רוח הקודש, וישמע מתוך קול השופר קול נבואה, השמה בפיו את הדברים שיבואו מכאן ועד סוף המזמור".

² החלק השני של המזמור, עפ"י עמוס חכם, הוא תוכחה לעם ישראל מתוך חשבון היסטורי שהקב"ה גאל אותם ממצרים, בחן אותם במי מריבה, מזכיר להם את מעמד הר סיני (שני הדברות הראשונות בסדר הפוך: "לא יהיה אל זר ולא תשתחוה לאל ניכר: אנכי ה' אלוהיך המעלך מארץ מצרים"), את שנות הנדודים והניסיונות במדבר וכו'. ומסיים פירוש דעת מקרא את הפרק במילים: "וקולות השופר מזכירים עוד את החובה לשמוע בקול ה' ואת העונש לרשעים והגמול הטוב לצדיקים. מבחינה זאת, אפשר לומר שהמזמור הזה הוא אב-טיפוס לדרשות הנאמרות בבתי הכנסיות לפני תקיעת השופר של ראש השנה". כך נראה גם במדרש הרנינו להלן, שאפשר שהיו אומרים מזמור זה לפני התקיעות. אבל ברבות שנים ומנהגים, נדחה מזמור זה מפני מזמור מז שלהלן.

³ זה הפרק שדחק את פרק פא לעיל ונבחר, ברוב קהילות ישראל, להיאמר לפני תקיעות השופר. פרק זה כולו תרועה, תקיעה וקריאה להמלכת הקב"ה בעולם, בלי תוכחה ומוסר, ואולי בשל כך נבחר והועדף על פני פרק פא הרנינו לעיל שעוד נחזור אליו (ואת התוכחה זה והמוסר משלימים בימינו דברי הכיבושין שנאמרים מפי הרב או מי מחשובי הקהילה לפני התקיעות). שים לב לדואליות שבפרק זה בין "אלוהים" ובין "אלוהינו", בין "ידבר עמים תחתינו" ובין "כל העמים תקעו כף", בין "נחלתנו" ו"גאון יעקב" ובין "נדיבי עמים נאספו עם אלוהי אברהם". פרק זה ממחיש את הדואליות של מלכויות ביום זה. בלבנו פנימה, עם ישראל רוצה לראות את הקב"ה כמלכו 'הפרטי' שלו וכאבא קרוב ואוהב, סולח, מנחם ומרחם; אבל בשכלו החוצה, מבין עם ישראל שמלכותו של הקב"ה לא תהיה שלימה אם לא יוכר כ"מלך כל הארץ" וכל העמים יתקעו כף. זה המתח המתמיד בין "גאון יעקב אשר אהב" ובין "נדיבי עמים ... עם אלוהי אברהם". גם פרק זה מפורש יפה בדעת מקרא, ראה שם.

מתיב רב אחא בר הונא: תמיד של ראש השנה, שחרית - קרב כהלכתו, במוסף מהו אומר – "הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב". במנחה מהו אומר – "קול ה' יחיל מדבר".⁴ ובזמן שחל ראש השנה להיות בחמישי בשבת, שהשירה שלו הרנינו לאלהים עוזנו - לא היה אומר בשחרית הרנינו, מפני שחוזר וכופל את הפרק, אלא מהו אומר? - הסירותי מסבל שכמו.⁵ ואם באו עדים אחר תמיד של שחר - אומר הרנינו אף על פי שחוזר וכופל את הפרק.⁶

מסכת ראש השנה דף ח עמוד א

"באחד בתשרי ראש השנה לשנים", למאי הלכתא? ...⁷ רב נחמן בר יצחק אמר: לדין. דכתיב: "מראשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא יב) - מראשית השנה נידון מה יהא בסופה. ממאי דתשרי הוא? - דכתיב: "תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו" - איזהו חג שהחודש מתכסה בו? הוי אומר זה ראש השנה. וכתיב: "כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב". תנו רבנן: כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב, מלמד שאין בית דין של מעלה נכנסין לדין אלא אם כן קידשו בית דין של מטה את החדש.⁸

פסיקתא רבתי פסקא לח - מדרש הרנינו⁹

⁴ תהלים מזמור כט שאנו אומרים בסוף פרקי תהלים בקבלת שבת. ראה דברינו [תפילת שמונה עשרה](#) בפרשת פקודי שמזמור זה הוא אחד המקורות לתפילת שמונה עשרה ("כנגד שמונה עשרה אזכרות שאמר דוד בהבו לה' בני אליהם", מסכת ברכות דף כח עמוד ב).
⁵ ובמקבילה בירושלמי ראש השנה פרק ד הלכה ד בהבדל קטן: "דתני שירו של ה' היו אומרים [תהילים פא ב] הרנינו לאלהים עוזינו ובראש השנה היו אומרים [שם ז] הסירותי מסבל שכמו. חל יום טוב להיות בה', בשחרית היו אומרים הרנינו לאלהים עוזינו ובמנחה היו אומרים הסירותי מסבל שכמו. אם באו מן המנחה ולמטן אומרים הרנינו לאלהים עוזינו. נמצאו אומרים שיר וכופלין אותו". ראה הסבר בהערה הבאה.

⁶ קטע זה בגמרא דן במשנה המתייחסת למצב שבו היו מקדשים את החדש עפ"י עדים והיו מתחילים, מספק, לנהוג את יום השלושים של החודש היוצא, כיום א של החודש החדש (בכל ראש חודש ובראש השנה), והיו מחכים עד המנחה לקבל עדים שראו את המולד בלילה הקודם. אם באו עדים שראו, מסתבר שנהגו ראש חודש (ראש השנה) כדין, ואם לא באו (עד המנחה), השלימו את היום בקדושה ונהגו ראש חודש (ראש השנה) גם למחרת. וידעו שהשני עיקר וממנו מתחילה ספירת ימי החודש. לא ניכנס כאן לכל פרטי הסוגיה, רק לעניין אמירת שיר של יום, שהיא הסיבה מדוע קבלו עדים רק עד שעת המנחה: כדי שלא יתקלקלו הלויים באמירת שיר של יום. מהסוגיה, המנסה להסביר מהו בדיוק השיבוש שחששו ממנו באמירת שיר של יום, עולה בברור שמזמור פא ה"ל: "הרנינו לאלהים עוזנו" הוא שיר של ראש השנה, וזה מה שחשוב לנו. אבל פרק זה הוא גם של יום חמישי בכל ימות השבוע (ראה פירוט שיר של יום לכל ימות השבוע במסכת תמיד פרק ז משנה ד), לפיכך, אם חל ראש השנה (ל באלול) ביום חמישי, ואם ידעו כבר בבוקר שזה ראש חודש (ראש השנה), היו אומרים את פרק פא בתהלים רק מפסוק ז ואילך (ראה החלוקה שמציע עמוס חכם לעיל). ובמוסף היו אומרים מתחילת הפרק: "הרנינו לאלהים עוזנו". ואם לא באו עדים עד סוף מוסף, היו אומרים את הפרק פעמיים, גם בשחרית וגם במוסף. עניין זה של חשש מאמירת הפרק פעמיים "אומרו וכופלו", לא נתחוו לנו כל צרכו (אנחנו אומרים פרקים ופסוקים רבים, שלוש פעמים, שבע פעמים ועוד) ונשמח לשמוע עליו הסברים. מה שחשוב לעניינינו, כאמור, הוא המקור הברור לאמירת מזמור "הרנינו" כשיר של ראש השנה.

⁷ הגמרא שואלת שאלה "פשוטה" על המשנה, הפותחת את מסכת ראש השנה, שקובעת שאחד בתשרי הוא "ראש השנה לשנים": למאי הלכתא? לאיזו הלכה אחד בתשרי הוא ראש השנה? לאחר שהביאה מספר דעות כגון שאחד בתשרי הוא לעניין השנה שנכתבת בשטרות, או כשיטת רבי אליעזר שבאחד בתשרי נברא העולם (ואז עדיין "למאי הלכתא"?), בא רב נחמן ומחדש לנו כפי שנראה להלן: "לדין", היינו שראש השנה הוא יום בו בני האדם נדונים, כמאמר המשנה בראש מסכת ראש השנה: "בראש השנה כל באי העולם עוברין לפני כבני מרון שנאמר (תהלים ל"ג) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם".

⁸ את הגמרא הזו נראה לנו לחבר עם הגמרא שם בדף לד עמוד א אשר דנה, לקראת סוף המסכת, בסדר, מהות וכמות התקיעות והתרועות וכו'. ומי אמר בכלל שתוקיעים בשופר? הרי בתורה כתוב: "יום תרועה" ולא כתוב באיזה כלי. ואם כבר יש לנו כלי שבו תוקעים ומריעים, בתורה, בהקשר של החגים ועבודת המשכן, הרי אלה חצוצרות, ככתוב בתורה: "ויביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חגביכם ויתקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לזכרון לפני אלהיכם אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (במדבר י'). הסבר אחד שנותנת הגמרא שם הוא הלימוד משופר של יום הכיפורים שנזכר בפירוש בתורה, ככתוב בפרשת בהר: "והעבדת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש ביום הכיפורים תעבדו שופר בכל ארצכם" (ויקרא כה ט). אבל זה ביובל, ואחת לחמישים שנה. מציעה שם הגמרא בסיכום הסוגיה פתרון אחר: "אי מה להלן חצוצרות - אף כאן חצוצרות? - תלמוד לומר: תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו - אי זהו חג שהחדש מתכסה בו - הוי אומר זה ראש השנה, וקאמר רחמנא שופר". הרי לנו שני לימודים חשובים ומרכזיים של ראש השנה שנלמדים מתהלים פרק פא, פרק הרנינו, מהפסוק: "תקעו בחודש שופר": האחד, שהתרועה והתקיעה של ראש השנה הם בשופר; והשני, שראש השנה הוא יום דין, סוגר ומתחיל מעגל חיים, סוגר חשבון ישן ומתחיל חדש.

⁹ הגענו סוף סוף למדרש הרנינו המשתרע, בפסיקתא רבתי, על פני שתי פסיקתאות: לח, לט (בהוצאת איש שלום), אשר דורשות את פרק פא בתהלים. בספרות מחקר המדרש, נחשב 'מדרש הרנינו' כמדרש שאבד מאיתנו ואשר פתח כנראה בפסוק: "הרנינו גוים עמו" מהתורה, דברים לב מג, החותם את שירת האזינו: "הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ושיב לצריו ויכפר אדמתו עמו"; ומכאן שמו. המדרש נזכר ומצוטט בעיקר בספרות אשכנזית מימי הביניים כמקור גם להלכה, גם לאגדה. שירת האזינו נקראת בשבת שובה או בשבת שלאחר יום הכיפורים ולפני סוכות, והרבה מן החומר המובא ממדרש הרנינו קשור לימים הנוראים ולחג הסוכות. אך א' אפשטיין טען שמדרש הרנינו הנו כינוי לפסיקתות לראש השנה, שבת שובה, יום הכיפורים וסוכות, ולדעתו כל המובא בראשונים בשם המדרש נמצא בפסיקתא רבתי שאנו מציגים כאן וב"פסיקתא אחרינא" לסוכות. (ראה דברי אפשטיין ובובר על מדרש הרנינו במאמרו של הראשון: "מדרש לכו נרננה ומדרש הרנינו", מקדמוניות היהודים ח"ב, עמ' ר"ע-רע"ז). לפי שיטה זו, מתלכדים במדרש הרנינו שני הרנינו: זה של תהלים פא וזה של שירת האזינו וחיבור זה מתאים לקריאת התורה של בבל דווקא, שבה היו קוראים בפרשת האזינו בימים אלה, לקראת השלמת התורה בשמחת תורה. וגם על כך ניתן להרחיב ולדרוש. ותודה לפרופ' חננאל מאק שסייע לנו בעניין זה.

ילמדנו רבינו: אם היתה קטטה בין אדם לחבירו, כיצד מתכפר לו ביום הכפורים? כך שנו רבותינו: "עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר. עבירות שבינו לבין חבירו, אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו" (יומא פרק ח משנה ט). ואם הלך לרצותו ולא קיבל עליו, מה יעשה? אמר רבי שמואל בר נחמן: יביא עשרה בני אדם ויעמידם שורה ויאמר לפניהם: קטטה הייתה ביני ובין פלוני, וביקשתי ממנו לפייסו ולא רצה לקבל, אלא הרי הוא בסרבנו. נעניתי לו. ומניין? שכן הוא אומר: "יִשָּׁר עַל אַנְשֵׁים וַיֵּאמֶר חֲסָאֲתִי וַיִּשָּׁר הָעֵינִי וְלֹא שָׁוָה לִי" (איוב לג כז).¹⁰ והקב"ה רואה שמשפיל עצמו ומכפר לעונותיו, שכל זמן שאדם בזדונו אין נמחלים לו. רצונך לידע, כל זמן שהיה איוב עומד כנגד חביריו, וחביריו כנגדו, הייתה מידת הדין מתוחה... שאיוב אמר להם: "וְעַתָּה שָׁחֲקוּ עָלַי צְעִירִים מִמֶּנִּי לְיָמִים" (איוב ל א) והם אומרים לו: "גַּם שָׁב גַּם יָשִׁישׁ בְּנוֹי" (שם טו ז). כשנרצה להם ובקש רחמים עליהם, אותה שעה שב עליו הקב"ה שנאמר: "וְהָיָה שָׁב אֶת שְׁבוֹת אֵיבֹב בְּהַתְּפַלְלוֹ בְּעַד רָעָהוּ" (איוב מב ז). אימתי? "בְּהַתְּפַלְלוֹ בְּעַד רָעָהוּ". וכן הוא אומר: "וְנָתַן לָךְ רַחֲמִים וְרַחֲמֶךָ" (דברים יג יח). אמר רבי יוסי בן דורמסקית: סימן זה יהא בידך, כל זמן שאתה מרחם על חברך, המקום מרחם עליך. אברהם, מפני שבקש רחמים על אבימלך ונתפלל בעדו, מיד נטל שכרו, שנאמר: "וּיִתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת אַבְיִמֶלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁתוֹ" (בראשית כ יז). ומה שכר נטל? שנפקדה אשתו וילדה לו בן, שנאמר: "וְהָיָה פֶקֶד אֶת שְׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבְרָ" (שם כא א).¹¹

פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא לט - למנצח על הגיתית

"למנצח על הגיתית לאסף הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב" (תהלים פא א-ב).

ילמדנו רבינו: שופר שניקב וסתמו, מהו שיהא כשר לתקוע בו? כך שנו רבותינו: "אם מעכב הוא התקיעה פסול ואם לאו כשר" (ראש השנה פרק ג משנה ד). מה טעם? דכתיב: "וְהָיָה אֱלֹהִים בְּשׁוֹפֵר יִתְקַע" (זכריה ט יד) - מה שופרו של הקב"ה שלם, אף שופר של ראש השנה יהא שלם... אמר רבי עקיבא: בעל מום כשר לתקוע בראש השנה וביובל, שנאמר: "וְהִעֲבֵרַת שׁוֹפֵר תְּרוּעָה וְגוֹי בְּכָל אַרְצֶכֶם" (ויקרא כה ט), אבל על הזבחים לאו.¹² ולמה ישראל תוקעים בשופר בראש השנה? כדי שידין אותם הקב"ה ברחמים ויזכה אותם, שנאמר: "עֲלֵה אֱלֹהִים בְּתְרוּעָה ה' בְּקוֹל שׁוֹפָר" (תהלים מז ו).¹³ אמר אסף: "הוֹאִיל וּבְשׁוֹפֵר הַזֶּה הַקְּב"ה מְרַחֵם עַל יִשְׂרָאֵל וּמִזְכֵּה אוֹתָם

¹⁰ ראה עניין זה שאדם צריך לפייס את חברו, והציטוט של הפסוק מאיוב, בגמרא יומא פז ע"א, אשר מרחיבה על דברי המשנה החותמת את מסכת יומא: "עבירות שבין אדם למקום - יום הכפורים מכפר. עבירות שבין אדם לחבירו - אין יום הכפורים מכפר עד שירצה חברו". כולל, כיצד בדיוק להעמיד שורה ומה לעשות אם חברו נפטר. ראה שם דוגמאות חיוביות ושיליות של ניסיונות ריצוי בין אדם לחברו. רב זירא שהיה "ממציא את עצמו" לפני מי שפגע בו, כך שייקל עליו לבקש ממנו (מרב זירא) סליחה; רב ירמיה שפגע ברמי אבא ובא לפייסו ושפכה אמתו של רבי אבא מי שופכים על ראשו וראה בכך סגירת החשבון; סיפור רב והטבח האלים; רב שהקפיד עליו רבי חנינא כדי שיעלה לבבל ויעשה שם לראש מתיבתא, ועוד. ושם גם קבעו חכמים: "כל המבקש מטו מחברו, אל יבקש ממנו יותר משלוש פעמים".

¹¹ פה נראה שיש חידוש גדול, שגם בעבירות שבין אדם לחברו הקב"ה מתערב, או יכול להתערב ולסייע. צריך סייעתא דשמיא גם בעבירות שבין אדם לחברו. בדוגמא של אברהם ואבימלך, אברהם מתפלל להסרת הפגע מבית אבימלך, לאחר שאבימלך הוכיח אותו ואברהם הכיר שטעה (ראה דברינו [הגוי גם צדיק תהרוג](#) בפרשת וירא). והקב"ה בתמורה, פוקד את שרה, הגם שכבר הובטח לה בן ע"י המלאכים (ראה דברינו [אין הבטחה לצדיק בעולם הזה](#) בפרשת ויצא). הפיוס בין אברהם לאבימלך, בא באמצעות סייעתא דשמיא. ואגב כך, אולי קבלנו הסבר חדש מדוע אנחנו קוראים בפרשת [וה' פקד את שרה](#) ביום הראשון של ראש השנה. ראה דברינו בנושא זה בראש השנה בשנה האחרת. במקרה של איוב הערוב בין אדם לחברו ובין אדם למקום, הוא רב ומורכב עוד יותר. קובלתו של איוב הייתה בתחילה רק כלפי המקום. בואם של הרעים, תוכחתם כלפי איוב וטענותיו כלפיהם, הסיטו את העניין למישור שבין אדם לחברו. הפיוס ביניהם, כאשר איוב "נרצה להם ובקש רחמים עליהם" (שלא ייפגעו על שפגעו בו?), הוא שמביא גם לפיוס בינו ובין הקב"ה. נראה שכל הרעיון שגם בין אדם לחברו יש תמיד מעורבות של המקום, יסודו בדברי התוכחה של עלי לבניו: "אִם יִחְטָא אִישׁ וּפְלָלוּ אֱלֹהִים וְאָם לֹא יִחְטָא אִישׁ מִי יִתְפַּלֵּל לוֹ" (שמואל א ב כה). וכבר הארכנו בעניין זה, כולל הערת הגמרא ביומא פז ע"א על דברי עלי, בדברינו [בין אדם לחברו ובין למקום](#) ביום הכיפורים.

¹² היינו לא בתקיעות המלוות את הקרבנות במועדים ובראשי חודשים, ראה הפסוק על החצוצרות שהבאנו בהערות 1 ו-8 לעיל. לגבי תקיעה בשופר לבעלי מומים, ראה המחלוקת בין רבי טרפון ורבי עקיבא לגבי תקיעות במקדש של בעלי מומים, ספרי במדבר פרשת בהעלותך פיסקא עה: "הכהנים, בין תמימים בין בעלי מומים, דברי ר' טרפון. ר' עקיבא אומר: תמימים ולא בעלי מומים... א"ל רבי טרפון: עד מתי מגבב ומביא עלינו עקיבא? איני יכול לסבול! אקפח את בניי אם לא ראיתי שמעון אחי אימא שהיה חגור ברגלו אחת, שהיה עומד ומריע בחצוצרות. אמר לו: הין רבי, שמא בְּקָהָה ראיית, שבעלי מומין כשרין בהקהל וביום הכיפורים וביובל. א"ל: העבודה שלא בידיה. אשריך אברהם אבינו שיצא מחלצין עקיבא. טרפון ראה ושכח, עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה. הא כל הפורש ממך כפורש מחייו". וכאן רבי עקיבא מסכים שבעל מום יכול לתקוע בשופר של ראש השנה. השופר, צריך שיהיה שלם, אבל התוקע יכול להיות בעל מום. אולי דווקא בעל מום, בבחינת "זבחי אלהים, רוח נשברה".

¹³ הנה, דווקא מדרש הרנינו פסיקתא רבתי מהפך בזכות פרק מז בתהלים ומביא את הפסוק המרכזי שם: "עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר", פסוק שאמרנו שאין ממנו שום לימוד להלכה, כסמך לקשר בין השופר והדין ברחמים.

בדין, הוו זהירים להיות נוטלים שופרות בראש השנה ומתריעים לפני הקב"ה והוא מרחם על ידם ומזכה אתכם בדין. מניין? ממה שקרינן בענין מזמור: "הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב"¹⁴.

"הרנינו לאלהים וגו'". כך פתח רבי תנחומא בר' אבא: "לא הביט און ביעקב" (במדבר כג כא) - מה ראה בלעם להזכיר ליעקב ולא לאברהם ולא ליצחק, אלא ליעקב? אלא ראה שעמד מאברהם פסולת: ישמעאל ובני קטורה, מיצחק פסולת: עשו ואלופיו, אבל יעקב כולו קודש, כמה שכתב: "כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וגו' " (בראשית מט כח). לפיכך לא הזכיר לאחד מן האבות אלא ליעקב: "הריעו לאלהי יעקב סלה"¹⁵.

דבר אחר: למה ליעקב מכל האבות? כך שנו רבותינו: במידה שאדם מודד, באותה מידה מודדים לו (סוטה פרק א משנה ז). למלך שהיו לו ג' אוהבים, ובקש לבנות פלטין. הביא לראשון, אמר: ראה המקום הזה שאני מבקש לעשות לי פלטין. אמר לו אותו אוהבו: זכור הייתי אותו הר מתחילה. הביא לשני, ואמר לו: זכור הייתי אותו שדה מתחילה, הניחו המלך. הביא אוהבו השלישי, ואמר: זכור הייתי אותה פלטין מתחילה. אמר לו: חייך, שאני בונה אותה פלטין וקורא אותו לשמן. כך אברהם יצחק ויעקב היו אוהביו של הקב"ה. אברהם קרא לבית המקדש הר, שנאמר: "בהר ה' יראה" (בראשית כב יד). ויצחק קרא אותו שדה, שנאמר: "ראה ריח בני כריח השדה אשר ברכו ה' " (שם כז כז). ויעקב קרא אותו פלטין, שנאמר: "מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים" (שם כח יז). אמר לו הקב"ה: אתה קורא אותו בית עד שלא נבנה, חייך שאני בונה אותו וקורא אותו בית יעקב: "בית יעקב לכו ונלכה באור ה' " (ישעיה ב ה).¹⁶ וכן: "והלכו עמים רבים ... אל בית אלהי יעקב וגו' (שם שם ג).¹⁷ ואף ירמיה אומר כן: "הנני שב את שבות אהלי יעקב" (ירמיה ל יח). ואף אסף קשט¹⁸ לדברים ולא הזכיר בתרועה אלא יעקב, שנאמר: "הריעו לאלהי יעקב".

"תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו" (תהלים פא ד) - מהו "בכסה"? בחדש שהוא כסוי. דבר אחר: בראש חודש שיש בו חג הסוכות.¹⁹ דבר אחר: מהו "תקעו בחדש שופר"? אמר רבי ברכיה הכהן ברבי: כשתטלו את

¹⁴ ממה שקרינו בענין מזמור וכו', משמעו שהלימוד איננו מהפסוק: "הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלוהי יעקב" גרידא, אלא מכל העניין, מהמשך הפסוקים שם: "שאו זמרה ותנו תף כנור נעים עם נבל: תקעו בחדש שופר בפסח ליום חגנו: כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב". איך נושאים זמרה ותוף וכנור נעים ביום חוק ומשפט לאלוהי יעקב? בפשט הפסוקים אין בעיה, ראה שוב דעת מקרא על הפרק. אבל בדרשה על דרשה יש מה לומר. עכשיו שדרשנו "כי חוק לישראל הוא משפט לאלוהי יעקב" הוא ראש השנה יום הדין, נשיאת זמרה עם תוף וכנור נעים משמעה שעם ישראל מובטח שהוא יוצא זכאי בדין. מחד גיסא אמרו: מדוע אין הלל (שירה) בראש השנה ויום הכיפורים: "אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו - וישראל אומרים שירה?" (ראש השנה לב ע"ב). מאידך גיסא אמרו: "בנוהג שבעולם, אדם שיודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו, שאינו יודע היאך יוצא דינו. אבל ישראל ... לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים זקנם ושותים ושמחים בראש השנה" (ירושלמי ראש השנה, פרק א הלכה ג). ראה נחמיה פרק ח פסוק י: "ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעצבם". ראה דברינו חדות ה' היא מעוצבם בראש השנה.

¹⁵ כי אכן, עם ישראל נקרא בני ישראל או בית יעקב ומיעקב החלה האומה להתפתח. אבל השווה דרשה זו עם דברי הגמרא בפסחים ק"ט ע"ב על הסעודה "שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים ביום שיגמול חסדו לזרעו של יצחק". ושם כל מי שנותנים לו כוס לברך מסרב, כולל יעקב: "אומר לו ליעקב: טול וברך! אומר להם: איני מברך, שנשאתי שתי אחיות בחייהן". ובסוף, רק דוד מברך: "אומר לו לדוד: טול וברך: אומר להן: אני אברך, ולי נאה לברך, שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא". על"פ, מדרש זה, והבא אחרי, מדגשים מאד את בית יעקב ו"גאון יעקב" שבפרק הרנינו, היינו את הגישה הפרטיקולרית של ראש השנה.

¹⁶ ראה מדרש זה בתמצית בגמרא פסחים פח ע"א: "ואמר רבי אלעזר: מאי דכתיב: והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וגו' - אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק? אלא: לא כאברהם שכתוב בו הר, שנאמר: אשר יאמר היום בהר ה' יראה; ולא כיצחק שכתוב בו שדה, שנאמר: ויצא יצחק לשוח בשדה; אלא כיעקב שקראו בית, שנאמר: ויקרא את שם המקום ההוא בית אל". ראה גם מדרש תהלים שוחר טוב מזמור פא שהוא כנוסח הפסיקתא לעיל. למרות שהמדרש מדגיש את עשייתם מאהבה של אברהם ויצחק, למרות שהר שדה הם גילוי ה' במרחב (שבחים רבים נאמרו במדרש ובחסידות על התפילה בשדות, במקום הטבע הפתוח והטהור), העדיפות הברורה היא ליעקב ולביתו. יש כאן צמצום ברור ופרטיקולריות בולטת, ושוב, אולי בשל כך, הועדף מזמור מז האוניברסאלי לאמירה לפני התקיעות כפי שכבר הערנו לעיל.

¹⁷ ראה הפסוקים שם בתחילת פרק ב בישעיהו: "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים: והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וירנו מדרכיו ונלכה באחריתו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם".

¹⁸ כך נראה לנו לנקד. ונראה שהוא מלשון לומר אמת (קושטא בארמית) וכפסוק במשלי כב כא: "להודיעך קשט אמרי אמת".

¹⁹ הרי לנו שהמילה "בכסה" בכלל מכוונת לחג הסוכות שמצוי במרכזו של חודש תשרי. ראה פרק ח בנחמיה שהכניסו בראש השנה מביא ישירות לחג הסוכות (בלי אזכור של יום הכיפורים). ראה שוב דברינו חדות ה' היא מעוצבם בראש השנה, שם הרחבנו בנושא זה. ראה גם המדרשים על סוכות שהוא "ביום הראשון", בו מתחיל חשבון השנה החדשה: "מה שהלך הלך, מכאן נתחיל החשבון" (ויקרא רבה ל ז, מובא בדברינו מכיוור לכפות וכסה לסוכות, בחג הסוכות). ראה שוב פירוש דעת מקרא, בסיכום פרק פא, שמביא, עפ"י תרגומים עתיקים, את האפשרות ש"בכסה" הוא חג הסוכות, שהוא "יום מילוי הלבנה, כאשר היא מתכסה במעטה אורה". והוא גם מפנה שם לגמרא בסוכה נה ע"א שמצינת שפרק פא בתהלים נאמר ביום חמישי של חול המועד סוכות. ראה עוד בעניין זה את פירוש העמק דבר (הנצ"ב), ויקרא כג לד, שמבחין בין דרשת חז"ל ובין פשוטה של המילה "בכסה" ומסכם שם: "אין מקרא יוצא מידי פשוטו שראש השנה והשופר הכנה ליום החג של סוכות. ופירוש בכסה - לשון הכנה כמו [משלי ז' כ'] ליום הכסא יבוא ביתו". אגב, בנוסח פסיקתא רבתי איש שלום שהבאנו למעלה כתוב "בכסא" בכל מקום. אנחנו שינינו ל"בכסה" כפי שמופיע בכתובים. ואולי לא היינו צריכים לשנות ונוסח הפסיקתא משמר את "בכסא" שהנצ"ב מביא בפירושו.

השופר לתקוע, חדשו מעשיכם ועשו תשובה.²⁰ ואפילו יש בידכם כמה עבירות אני מכסה עליהם, כמה שנאמר: "מי אל קמוץ עון ועבר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא: ישוב ורחמנו יכבש עונותינו ותשליך במצלות גם כל חטאותם" (מיכה ז יח-יט).²¹

מדרש תהלים (שחר טוב; בובר) מזמור ב

משל למה הדבר דומה? למלך שכעס על בני המדינה, והלכו בני המדינה ופייסו את בן המלך שיפייס את המלך. הלך ופייס את אביו. כיון שנתפייס לבנו, הלכו בני המדינה לומר הימנון למלך. אמר להם המלך: לי אתם אומרים הימנון? לכו ואמרו הימנון לפני, שאילולי הוא כבר הייתי מאבד את בני המדינה. כך, אומות העולם אומרים להקב"ה הימנון, שנאמר: "כל העמים תקעו כף" (תהלים מז ב), אמר להם הקב"ה: לי אתם אומרים הימנון? לכו ואמרו לישראל, שאלמלא הם לא נתקיימה העולם אפילו שעה אחת, שנאמר: "הרנינו גוים עמו" (דברים לב מג).²²

לשנה טובה תכתבו ותחתמו

לשנת חיים וקיימים²³

מחלקי המים

²⁰ השווה מדרש זה עד כאן, עם מדרש ויקרא רבה כט ו, פרשת אמור: "ר' ברכיה פתח: תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו (תהלים פא) - וכי כל החודשים אינן חודש? אלא - בכסה. וכל כל החודשים אינן נכסים? אלא: ליום חגנו. והלא ניסן חודש ונכסה ויש בו חג? אלא שחגו בפני עצמו. אלא, אין לך חודש שהוא נכסה ויש בו חג, וחגו בן יומו, אלא תשרי. דבר אחר: בחודש - חדשו מעשיכם, בשופר - שפרו מעשיכם. אמר להם הקב"ה לישראל: בני, אם שפרתם מעשיכם הרנינו נעשה לכם כשופר הזה. מה שופר זה מכניס בזו ומוציא בזו, כך אני עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים והופך לכם מדת הדין למדת רחמים. אימתי? בחודש השביעי". אפשר שממדרשים אלה (ראה גם פסיקתא דרב כהנא כג בחודש השביעי) לקח הרמב"ם את דבריו הידועים בהלכות תשובה פרק ג הלכה ד: "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם".

²¹ פסוקים שאנו מוסיפים להפטרות שבת שובה שהיא מהושע. והסיום שם: "תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם". אז בסוף חזרנו לאברהם. יעקב הוא הפלטין, הוא הבית, יעקב הוא "הבחור שבאבות" (בראשית רבה עו א), או "בחיר האבות" (שכל טוב וישלח לג יז), אבל במידת האמת, לא בטוח שנצא זכאים בדין. טוב הוא שיהיה גם קצת "חסד אברהם".

²² שים לב איך מדרש זה מחבר את פרק מז בתהלים: "למנצח לפני קרח מזמור: כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה" עם "הרנינו" של פרשת האזינו ומשאיר את "הרנינו" של תהלים מחוץ לתמונה. הרי "הרנינו" שבתורה, הוא פסוק קשה למדי ואין בו רינה או רננה כלשהם, רק כעס נורא על אומות העולם: "הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו". לא בכדי מצוטט פסוק זה בתפילת אב הרחמים על מקדשי השם שאנו אומרים כל שבת! ראה ריכוך הפסוק בספרי דברים פרשת האזינו פסקא שלג: "הרנינו גוים עמו, למחר כשהקב"ה מביא גאולה לישראל אומות העולם מתרגזים לפניו, ולא זו תחילה להם שכבר רגזו מקדם כענין שנאמר: שמעו עמים ירגזון". רגזו בשירת הים הוא פחדו, השתוממו ונבהלו. ראה בספרי שם נוסח פייסני עוד יותר: "דבר אחר: הרנינו גוים עמו, עתידים אומות העולם להיות מקלסים לפני ישראל שנאמר הרנינו גוים עמו". מישהו בחר להתעלם מהרנינו של תהלים ולהסתמך רק על הרנינו של התורה, שהפך מנקמה קשה לקילוס ושבח, עם כל הקושי שבדבר. אולי גם מכאן יש סיוע להשערה שהעלינו בהערה 9 לעיל שמדרש הרנינו האבוד, כלל את שני "הרנינו" - זה של תהלים וזה של התורה, ובעקבות הרנינו של תהלים, גם רוכך מאד הרנינו של שירת האזינו, שהיא בשנים רבות הפרשה של שבת תשובה הבאה עלינו לטובה.

²³ איחול נאה זה לראש השנה, שיסודו בתפילת הכהן הגדול ביום הכיפורים, מצאנו מקורו והוא במדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק יח: "ויאמר שוב אשוב אליך. כפל הדיבור, כלומר אמת ונכון, כי בודאי אשוב בלי ספק, כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה, וכולכם היו חייני וקיימין". מכאן, שאנו מאחלים איש לרעהו שנזכה לעמוד למועד הזה כעת חיה בראש השנה הבעל"ט שנת תשע"ט, כולנו חיים וקיימים, כמו שהמלאך בשר לשרה, שאת פקידתה אנו קוראים ביום הראשון של ראש השנה. ואולי זו עוד סיבה, אם כי עקיפה, לקריאת פקידת שרה ביום הראשון של ראש השנה שלא הזכרנו בדברינו [וה' פקד את שרה](#) במועד זה בשנה האחרת.